

Indholdsfortegnelse

”Ja, det var den trangeste tid i mit liv”

Christian 9.s første år som dansk konge 1863-64	2
Tronfølgeren prins Christian	2
<i>Det danske Ejder-program</i>	3
<i>Protokolprinsen</i>	4
Treårskrigen 1848-50	6
<i>Den dansk-tyske baggrund</i>	8
Novemberforfatningen 1863	10
<i>Skandinavismens renæssance</i>	11
<i>Underskrivelsen</i>	13
<i>Frederik Folkekær kontra Christian 9.</i>	14
<i>Christian 9.s dilemma</i>	15
<i>Den københavnske opinion</i>	19
<i>Overgivelsen</i>	19
<i>Friedrich der Achte</i>	21
Krigen i 1864	23
<i>Tilbagetrækningen fra Danevirke</i>	24
<i>Stormen på Dybbøl og London-konferencen</i>	26
<i>”Ja, det var den trangeste tid i mit liv”</i>	28
Litteraturliste	29

”Ja, det var den trangeste tid i mit liv”
Christian 9.s første år som dansk konge 1863-1864
af Mads Valdemar Egsgaard Hauge

Den første monark af det glücksborgske kongehus i Danmark, Christian 9. (1818-1863-1906), besteg den danske trone den 15. november 1863. Christian 9. blev konge på et tidspunkt, hvor alle tidens politiske og nationale strømninger og modsætninger kulminerede i et bittert opgør. At Christian 9. fik en svær begyndelse på sin 42 år og to en halv måned lange regeringstid som dansk regent, kan næppe på nogen måde betegnes som en overdrivelse. Kong Christian 9. blev inden for sit første år som dansk statsoverhoved mødt af en massiv kritik, der var både national og politisk betinget.

Tronfølgeren prins Christian

De nationalpolitiske grupperinger i perioden 1863-64 blev ligeledes ekspliciteret i 1850'erne over for prins Christian (9.), der i 1853 blev valgt til dansk tronfølger med tronfølgeloven af 1853. Med London-traktaten af 8. maj 1852 anerkendte, foruden det nordiske rige Sverige-Norge, stormagterne Frankrig, Preussen, Rusland, Storbritannien og Habsburgmonarkiet prins Christian af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg og hans gemalinde prinsesse Louise samt deres direkte mandlige efterkommere som arveberettigede til helstaten, dvs. kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Hertug Christian August 2. af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg (1798-1869, hertug fra 1814), der havde positioneret sig som mulig tronarving efter den barnløse oldenborger Frederik 7. (1848-63), fik afvist sine arvekrav på hertugdømmerne. Hertugen fik tilkendt 6 mio. kr. i erstatning for sine konfiskerede slotte (Augustenburg, Gråsten, Sønderborg) mod at holde sig fra hertugdømmerne og for sig og sin familie forpligte sig til ikke at obstruere den nye arvefølge.

Rigsdagen i kongeriget Danmark konfirmerede London-traktaten med at vedtage den nye tronfølgelov, der fik sin kongelige kontrasignatur af Frederik 7. 31. juli 1853. Med tronfølgeloven af 1853 fik prins Christian (9.) af Glücksborg titlen Prins til Danmark, en forhøjelse af sin apanage, og i 1854 fik han dispositionsretten over Bernstorff Slot i Gentofte nord for København. Prins Christian talte dansk med en kraftig tysk accent, som han ikke fik aflagt i sin regeringstid som

dansk konge. Hans ældste søn, prins Frederik (født 3. juni 1843), blev sendt i privatskole i København, Mariboers Skole. Her blev den senere Frederik 8. drillet med sin glücksborgske (tyske) accent. Berømt er en vittighedstegning af Christian Jürgensen fra de år, hvor prinsen græder over at have glemt sit viskelæder derhjemme i Det gule Palæ i Amaliegade.

Under indtryk af den dansk-nationale kritik kan der spores et skifte til en mere dansk-betonet navngivning af prins Christian og prinsesse Louises seks børn. Dette skifte begyndte allerede før udbruddet af den nationale konflikt, Treårskrigen i 1848, med Dagmar (født 26. november 1847), Thyra (født 29. september 1853) og familiens benjamin, prins Valdemar (født 27. oktober 1858 på Bernstorff Slot); navne, der alle refererede til Danmarks glørværdige fortid i vikingetiden og den tidlige middelalder. Det var den arkæologiinteresserede Frederik 7., der selv foreslog navnet Thyra i 1853, da grundlovsgiveren var på gentagne besøg i den gamle kongeby Jelling i sin regeringstid. I Jelling havde Frederik 7.s 25 gange tipoldefar, den danske kongeslægts stamfar Gorm den Gamle, resideret med sin dronning Thyra Danebod i 900-tallet. Prins Christian og prinsesse Louise lod sig således påvirke af den nationalromantiske periode i 1800-tallets Danmark. Navnene til de tre yngste børn står i en umiddelbar kontrast til de tre ældste, Frederik, Alexandra (født 1. december 1844) og Vilhelm (født juleaftensdag 1845), der i det mindste ikke blev stavet med det tyske w.

Det danske Ejder-program

Den dansk-nationale, kritiske indstilling overfor tronfølgeren prins Christian havde sin grobund inden for det dansk-nationale Ejder-program, der var udbredt inden for den dansktalende del af helstaten, kongeriget Danmark og Nordslesvig. Den 28. maj 1842 holdt den ledende, danske nationalliberale politiker Orla Lehmann sin berømte tale om et Danmark til Ejderen, den gamle grænseflod mellem hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Den nationalliberale Ejder-politik advokerede for en dansk-national opløsning af den hidtidige statskonstruktion ved hertugdømmet Slesvigs forening med kongeriget Danmark under en fælles, konstitutionel regeringsform. I dette statsbygningsprojekt kontrasterede det nationale princip med det dynastiske både som statskonstituerende begreb med den danske nationalstat som ideal og i forhold til kravet om demokratisering af statsmagten. Derfor kom Ejder-programmet til at indtage en vægtig position i foreningen af det liberale og nationale i kongeriget Danmark.

Det nationalliberale hovedorgan *Fædrelandet*, grundlagt som ugeblad i 1834 (dagblad fra 1839) i København, var det vigtigste talerør for Ejder-statsprojektet frem til dets skibbrud i 1864. Bladet var en udpræget oppositionsavis, da det eksponerede den nye form for offentlig politisk stillingtagen og

afstandtagen til enevælden, der efterhånden i 1830'erne blev en realitet som følge af de inden for den dansk-tyske helstat fire rådgivende stænderforsamlinger, hvortil der var valg første gang 1834-35. Avisen blev grundlagt af akademiske borgere, der ikke havde den grundejendom eller formue, der ville gøre dem valgbare til samlingerne. Den unge, liberale akademiker Orla Lehmann beskrev i *Fædrelandet* stænderforsamlingerne som et skridt mod en fri forfatning. Formuleringen af Ejder-programmet betød en betydelig nærmere sammenføjning mellem danskhedens repræsentanter i Nordslesvig og så kongerigets nationalliberale politikere. Den første danske avis i hertugdømmet Slesvig, *Dannevirke*, blev stiftet i den nordslesvigske købstad Haderslev i 1838 på initiativ af købmand P. C. Koch. Professor Christian Flor var ligeledes en drivkraft i forhold til denne avis' udgivelse, som ikke mindst kom i stand takket være Flors kontakter med den danske tronfølger, prins Christian Frederik, fra 1839-48 kong Christian 8. Bladet udkom første gang den 15. juni 1838 og indeholdt derfor et lille stykke, hvor Dannebrog's himmelfald i 1219 mindedes på denne historiske dag.

Ugebladet *Dannevirke*, dagblad fra 1851, forfægtede som organ de nationalliberales Ejder-politik. Ejder-programmet og det skandinavistiske statsprojekt, der var integreret del af den danske nationalliberalisme, blev demonstreret ved en ny national samlingsform i form af de dansk-nationale folkemøder på Skamlingsbanken syd for Kolding og ved de skandinavistiske studentermøder, der perioden 1840-64 med relativt faste intervaller blev afholdt i Danmark og Sverige-Norge. Den 18. maj 1843 afholdtes det første møde på Skamlingsbanken i det nordligste Slesvig, og kort tid efter samme år stiftedes Den Slesvigske Forening til værn for danskheden i Nordslesvig. I 1844 blev Rødding Højskole oprettet med midler både fra Nordslesvig og kongeriget, den første af sin art i Norden og verden. Efter krigen 1864 lukkede højskolen for at blive afløst af Askov Højskole nord for Kongeåen, og *Dannevirke* gik ligeledes ind i katastrofeåret 1864. Torsdag den 4. juni 1844 samledes 10.000 mennesker fra København og Nordslesvig til det andet, sagnomspundne møde på Skamlingsbanken. Møderne på Skamlingsbanken blev i første omgang afholdt frem til 1847 (efter Treårskrigen 1851-59).

Protokolprinsen

Prins Christian (9.) blev også mødt af en tysk-national kritik inden for helstaten. Den franske Julirevolution i 1830 igangsatte en proces, der ledte frem til udformningen af slesvig-holstenismen som politisk bevægelse i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Revolutionen bredte sig til andre europæiske lande og bevirkede bl.a., at Belgien blev en selvstændig stat ved en løsrivelse fra

kongeriget Nederlandene, og et polsk oprør, der blev brutalt nedkæmpet. I de omkring 40 tyske stater, der siden 1815 var løseligt forenet i Det Tyske Forbund (afløseren for det hellige tysk-romerske kejserrige, der blev opløst i 1806), var der også uro. Nationalliberale bevægelser krævede, at der blev oprettet rådgivende stænderforsamlinger, sådan som det var blevet lovet, da forbundet blev dannet. I flere fyrstendømmer blev kravet under indtryk af den europæiske revolutionære strømning imødekommet. Påvirket af bevægelsen i det øvrige tyske område, som tillige arbejdede for skabelsen af en egentlig tysk enhed, skrev den tysksindede friser og slesvigske embedsmand Uwe Jens Lornsen, i 1830 et skrift med titlen i dansk oversættelse ”Om forfatningsværket i Slesvig-Holsten”, hvor han argumenterede for en fri forfatning for et samlet, selvstændigt Slesvig-Holsten. I løbet af 1830’erne og 1840’erne blev den slesvig-holstenske, politiske bevægelse mere separatistisk i sin udformning, da den i sit ideologiske program foruden hertugdømmernes samhørighed tillige kom til at bygge på hertugdømmernes uafhængighed af kongeriget.

Det slesvig-holstenske sidestykke til de dansk-nationale møder på Skamlingsbanken var de tysk-nationale folkemøder ved Slesvig by i det sydligste af hertugdømmet Slesvig og ved Aabenraa i Nordslesvig, hvor den slesvig-holstenske nationalsang ”Schleswig-Holstein Merumschlungen” blev afsungen og det slesvig-holstenske flag (blå-hvid-røde trikolore) fremvist.

Prins Christian blev som tronfølger også mødt af en tysk-national kritik inden for helstaten fra slesvig-holstenernes side. Efter datidens skik blev London-traktaten af 8. maj 1852 ofte kaldt en protokol, og i hertugdømmerne og ved de tyske hoffer gik prins Christian i sine ti år som tronfølger under det spotske tilnavn ”der Protokolprinz”, protokolprinsen. Hermed insinuerede man, at prins Christians legitimitet som dansk tronfølger ikke var berettiget. Hertug Carl af Glücksborg, prins Christians storebror, abonnerede på dette synspunkt, da han fandt sig selv i en mere legitim position som dansk tronfølger som den førstefødte søn i den yngre glücksborgske hertuginje, der blev til i 1825 (Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg). Benævnelsen ”Protokolprinsen” havde sin danske pendant i ”Tyskerprinsen”, som de danske nationalliberale i helstaten hæftede på den nye, danske tronarving. Det lidet flatterende tilnavn efter en dansk synsvinkel henviste til, at prins Christians to ældste brødre, hertug Carl (1813-78, hertug fra 1831) og prins Friedrich (1814-85, hertug fra 1878) havde deltaget på tysk, slesvig-holstensk side i Treårskrigen 1848-50. De to ovenfor beskrevne nationale programmer kom til at udkæmpe en krig, et bittert nationalt opgør, i Treårskrigen. Krigen bevirkede, at det rige, som prins Christian stod til at arve i 1850’erne, på ingen måde var nogen sammentømret helhed. Som den eneste af de syv sønner fra Glücksborg Slot deltog prins Christian (9.) på den danske side i Treårskrigen i sin funktion af officer i Hestgarden.

Treårskrigen 1848-50

Inspireret af den franske Februarrevolution i Paris 1848 tog begivenhederne for alvor fart i Det Danske Monarki i marts måned. I kongeriget Danmark gik regeringen af i København og blev afløst af det overvejende nationalliberale Martsministerium den 21. marts. Enevælden var nærmest på ingen tid fortid, lige så umærkeligt som da den blev indført i 1661. I Slesvig-Holsten dannedes som modtræk en provisorisk regering i Kiel den 23. marts. Regeringen overtog ledelsen i hertugdømmerne i hertugens navn, dvs. kong Frederik 7., for han var i slesvig-holstenernes øjne ikke længere fri, men i de nationalliberales vold. Den 24. marts 1848 satte regeringen under ledelse af prinsen af Nør, hertug Christian August 2.s bror, ved et ublodigt kup sig i besiddelse af fæstningen i Rendsborg ved Ejderen. Prinsen af Nør var selv medlem af regeringen, og som tidligere statholder og militær øverstkommanderende fra 1842 til 1846 havde han en vis autoritet, hvorfor hovedparten af mandskabet i fæstningsbyen også tilsluttede sig den slesvig-holstenske bevægelse. Bruddet var dermed uundgåeligt.

Set fra dansk side var aktionen udtryk for et forræderisk oprør, og borgerkrigen var en realitet. Treårskrigen, også kendt som den 1. slesvigske krig i den danske historieskrivning, var imidlertid mere nuanceret og facetteret end som så. Den britiske politiker Henry Palmerston, der var britisk premierminister 1855-58 og 1859-65, blev engang af den britiske dronning Victoria (1837-1901) spurgt ud om forholdene i hertugdømmerne og mere overordnet det slesvig-holstenske spørgsmål. Palmerston påstod ifølge denne overlevering, at kun tre mennesker reelt forstod sig på den vanskelige og komplicerede problemstilling. Den ene var dronningens prinsgemal, prins Albert, men han var død (i 1861), den anden var en tysk professor, men han var blevet sindssyg, og den tredje var ham selv. Men han havde glemt alt om det. Stridens æble var det nationalt delte hertugdømme Slesvig, som både Ejder-programmet og det slesvig-holstenske statsprojekt gjorde krav på. De danske og nordslesvigske, nationalliberale politikere ville i opposition til slesvig-holstenernes ideologiske statsprogram for et samlet Slesvig-Holsten fra Kongeåen i nord til Elben ved Hamborgs bygrænse i syd skabe en forfatningsmæssig sammenknytning af Danmark og hertugdømmet Slesvig, og i øvrigt en udskillelse af Holsten og Lauenborg.

Kompleksiteten ved Treårskrigen understreges i det forhold, at der ikke kun var tale om en intern borgerkrig, men også en egentlig krig mellem Danmark og de tyske magter, herunder frem for alt Preussen. Borgerkrigen i den dansk-tyske helstat havde potentiale til at udvikle sig til et europæisk anliggende, da krigen var et led i den generelle tendens i hele Europa med nationale og liberale

oprørsforsøg, der truede den eksisterende magtbalance og politiske orden. Borgerkrigen blev hurtigt et stormagtspolitisk anliggende i Europa. De tyske stater var i 1848 også præget af revolution, hvilket havde resulteret i, at Tysklands nationale samling nu synedes politisk gennemførlig. I Preussen agiterede man for Slesvigs forbindelse med Holsten og for hertugdømmets optagelse i Det Tyske Forbund. Den preussiske kong Friedrich Wilhelm 4. besluttede at sende et troppekontingent af sted til støtte for den slesvig-holstenske hær. Det første reelle slag i krigen fandt sted den 9. april 1848 ved Bov, og udfaldet var en dansk sejr. Den preussiske feltmarskal grev Friedrich von Wrangel slog de danske tropper i slaget ved Slesvig by påskedag den 23. april 1848. Den danske hær trak sig tilbage til Als, og dermed kunne preusserne rykke op gennem Slesvig, krydse Kongeåen og i begyndelsen af maj besætte store dele af Jylland. Grevens Fejde (1534-36) kan således rettelig betegnes som den sidste borgerkrig i Danmarkshistorien, i den forstand at denne krig havde sit ophav og skueplads i kongeriget Danmark. Det forhold, der gjorde, at Treårskrigen kun delvis kan beskrives som en borgerkrig (Preussen og Det Tyske Forbunds indblanding), bevirkede, at krigen om hertugdømmerne også influerede på selve kongeriget. Selvom krigen ikke entydig var en borgerkrig, er prins Christians familiehistorie dog et tydeligt eksempel på krigens karakter af en borger(broder)krig.

Treårskrigen var endvidere ikke kun et nationalpolitisk opgør mellem dansk og tysk, men tillige en krig med dynastiske perspektiver. Striden om arvefølgen i hertugdømmerne blev et centralt element hos de slesvig-holstenske separatister, da slesvig-holstenismen inkorporerede Augustenborgernes arvekrav på hertugdømmerne efter den barnløse oldenborger Frederik 7. (1848-63) i sit politiske program. Den augustenborgske hertugslægt og sidelinje til det oldenborgske kongehus hævdede, at der var ubetinget mandlig arvefølge i både Slesvig og Holsten, og at Kongelovens særegne arvefølge med en kombination af mandlig og kvindelig tronfølge ikke gjaldt i hertugdømmerne.

Krigen bølgede frem og tilbage i årene 1848-50 med diverse våbenhviler indimellem. Et dansk lyspunkt indtraf den 6. juli 1849, da det lykkedes de indesluttede danske tropper at bryde slesvig-holstenernes belejring af fæstningsbyen Fredericia. Denne begivenhed gav et vældigt rygstød til den danske side i krigen, og i slutningen af juli samme år forlod de sidste preussiske tropper Jylland. Slesvig-holstenerne genoptog til sidst på egen hånd krigen, og den 25. juli 1850 i slaget på Isted Hede mellem Flensborg og Slesvig blev de eftertrykkeligt slået af den danske hær. Tabstallene opgjortes til i alt 6.400 døde og sårede, hvad der gjorde slaget til et af de blodigste i Nordens historie. Dermed var krigen reelt afgjort militært med de slesvig-holstenske separatisters nederlag.

Den dansk-tyske baggrund

Treårskrigen blev fremholdt fra den dansk-nationale kritik som prøvestenen på tronfølgeren prins Christians danske sindelag. Den nationalliberale politiker H. N. Clausen skrev i sine erindringer om tronfølge-loven af 1853, at denne indebar, at det danske folk nu i det mindste kun fik en halvdansk prins som kommende konge frem for en heltysk (arvestorhertugen af Oldenburg). I årene omkring 1850 havde arvestorhertug Peter (1827-1900), storhertug Peter 2. af Oldenburg (1853-1900), tilhørende Holsten-Gottorp-Oldenburg-dynastiet været i spil som dansk tronfølger. Den gottorpske sidelinje Holsten-Gottorp-Oldenburg opstod i 1773, og den gottorpske fyrstelinje var udgået af den første deling i det oldenborgske kongehus med Frederik 1.s (1523-33) sønner kong Christian 3. (1534-59) og hertug Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp (1526-86, hertug fra 1544).

Uagtet at den dansk-nationale kritik formentlig kan spores i navngivningen af prins Christians børn, forekom den nationale stillingtagen både fra dansk og tysk side ham ikke bare urimelig og uretfærdig, men også uforståelig. Prins Christian følte sig aldrig som en tysk prins, der var indvandret til det ukendte København. Han så sig først og fremmest som det han var, nemlig født som slesvigsk undersåt under den danske konges herredømme. Den danske monark var for ham omdrejningspunkt for, inden for hvilken større sammenhæng prinsen identificerede sig. Som han så det, skyldte han det enevældige, helstatsmonarki troskab og lydighed. Det var denne rigstroskab, som prins Christian udviste i Treårskrigen modsat sine brødre Carl og Friedrich, der brød deres troskabsed over for den danske konge i København. Prins Christian viste åbenbart, at for ham lå det ønskværdige i en fortsat patriotisme over for helstaten og dens blandede dansk-tyske kultur. Personligt plejede han omgang med medlemmer af det slesvig-holstenske ridderskab, heriblandt præsidenten for den holstenske stænderforsamling baron Carl Scheel-Plessen.

Som prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg var prins Christian udgået af en dansk-tysk familie med tætte historiske og familiære relationer til det danske kongehus. Derved adskilte han sig ikke væsentlig fra den anden hertugslægt i hertugdømmerne, Augustenborgerne, der desuden i kraft af hertug Christian August 2.s ægteskab med en Danneskiold-Samsøe havde tætte forbindelser med den danske adel. I sine efterladte skrifter behandlede den nationalliberale førerskikkelse Orla Lehmann (1810-70) det gamle mellemværende mellem dansk og tysk i et foredrag i den danske folkeforening i 1868, dvs. efter helstatens opløsning. Han daterede den tyske indflydelse tilbage til Christian 2.s afsættelse i 1523 som konge til fordel for farbroren, hertug Frederik (1.) af Slesvig-Holsten-Gottorp. Fra dette tidspunkt kunne der ifølge Lehmann spores en dramatisk tysk åndelig indflydelse, der manifesterede sig i alle dele af det danske samfund. Det blev en almindelig

antagelse, at Holsten var den danske kongeslægts hjemland og ikke selve kongeriget. Reformationen i 1500-tallet og enevældens indførelse i 1600-tallet forstærkede blot tendensen hen imod en fremmed, tysk overtagelse af Danmark. Med enevælden bortfaldt den danske adel som det sidste bolværk mod det tyske herredømme. Med den nye rangadel blev det danske kongedømme ikke bare ved sin herkomst, men tillige ved sin politik tysksindet. Af Danmarks 18 lensgrevskeber var 12 oprettet for tyske mænd, hvis efterkommere siden havde sat deres aftryk på den lokale egn.

Den nationalliberale historieforståelse blev formuleret af C. F. Allen, hvis paradigmatiske værk fra 1840, *Haandbog i Fædrelandets Historie*, blev betydningsfuld i tolkningen af Danmarks historie. Den enevældige styreform fra 1661-1848 var ude af trit med den dansk-nationale mentalitet ifølge Allen. Det oldenborgske kongehus (fra 1448) søgte efter 1661 styrke for den absolutte regeringsform fra tyskheden i dens bredeste betydning. De danske monarker hentede i stort omfang deres dronninger fra de tyske fyrstestater, hvormed yderligere fulgte tyske adelsslægter, der fik fremtrædende positioner i staten. Eksemplerne herpå kunne være slægterne Bernstorff, Reventlow, Rantzau, Stemmann, Haxthausen og Scheel-Plessen, der alle havde rødder i hertugdømmernes tyske adel. Som eksempel kan anføres, at slægten Scheel-Plessen fra 1702 havde herregården Fusingø ved Randers, og skønt tæt forbundet med slægtens besiddelser i Holsten arbejdede familien dog utvetydigt for den danske sag i 1800-tallet.

Helstaten blev støttet af en konservativ politisk fløj, der mestendels forsvarede den absolutistiske styreform frem til 1848. De helstatstro var fortrinsvis embedsmænd, godsejere og officerer, da disse samfundsgrupper primært var et produkt af helstatens dansk-tyske blandingskultur. Helt frem til 1960'erne var udenrigstjenesten og diplomatiet domineret af dansk-tyske slægter med rødder i hertugdømmerne som f.eks. Moltke, Plessen og Lüttichau. Orla Lehmann påpegede, at flere familier inden for embedsstanden, adelen og borgerskabet i kongeriget Danmark var rene dansk-tyske konglomerater. Disse familier skulle ligesom prins Christians opleve med Treårskrigen at blive indsat i et dansk-tysk modsætningsforhold, der optegnede et ulægeligt skel mellem dansk- og tysktalende i helstaten. De stærke, kompromisløse nationale strømninger på såvel dansk som tysk side i 1850'erne anfægtede de værdier, som prins Christian var vokset op med. Det sæt af værdier, som havde rodfæstet sig i den danske tronfølger fra 1853-63, omfattede begreber som slægtsfølelse, ære og dynastisk legitimitet. Prins Christian (9.) var livet igennem en stærk fortaler for det dynastiske princip, der tilsagde, at det var den fyrstelige, arvede magt, der skulle udstikke statsgrænserne, og ikke det nationale tilhørsforhold. Prins Christian var som årgang 1818 fra en tid,

hvor den sene, borgerlige enevælde kolporterede ideen om statsdannelsen som noget nær privat ejendom for det monarkiske statsoverhoved, ikke ulig forholdet mellem en godsejer og hans jord.

Da prins Christian var 15 år, i 1833, blev det eksempelvis ved en kongelig resolution af hans onkel og halvonkel, kong Frederik 6., forbudt for borgere at flage med Dannebrog som en reaktion på, at folkelig flagning var begyndt i 1820'erne. Under det nationale og liberal-demokratiske røre fra slutningen af 1830'erne blev Dannebrog i løbet af kun et årti udbredt til bredere befolkningsgrupper. Den folkelige flagning blev lovliggjort i 1854. På dette tidspunkt havde nationalismen udløst en krig inden for helstaten, hvis rammer nærmest blev sprængt.

Novemberforfatningen 1863

Den 13. november 1863, to dage før Frederik 7.s død, vedtog Rigsrådet en fællesforfatning for kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvig (den såkaldte Novemberforfatning). Denne grundlov markerede, at den nationalliberale Ejder-politik var blevet genoptaget. Danmark og Slesvig skulle forenes med grænse ved Ejderen under en fælles konstitutionel regeringsform. Denne forfatning stred imod kong Christian 9.s adkomst til den danske trone, der var reguleret i tronfølge-loven af 1853. Denne lov foreskrev, at prins Christian (9.) var valgt som tronfølger til helstatens fire dele: kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Alene derved stod den nye konge, Christian 9., fra begyndelsen i et anspændt forhold til de ledende nationalliberale politikere, der med Novemberforfatningen havde indledt en politisk offensiv.

Forfatningen indførte et lovgivende Rigsråd for kongeriget Danmark og hertugdømmet Slesvigs fællesanliggender. Rigsrådet blev med den nye grundlov inddelt i to kamre efter junigrundlovens Rigsdag som forbillede. Et Folketing, der var folkevalgt, og et Landsting, hvis medlemmer dels var udnævnt af kongen, dels valgt ved privilegeret valgret. Bondevennerne tog skarpt afstand fra Landstingets sammensætning, og de konservative helstatsmænd var modstandere af den ejderdanske Novemberforfatning. Alligevel blev forfatningen vedtaget med et komfortabelt flertal bestående af ejderdanske Bondevenner og de nationalliberale. De vakkende lod sig overbevise om forsikringerne for en skandinavisk alliancetraktat. Ved proklamationen af kong Christian 9. som ny dansk monark den 15. november 1863 fra balkonen på Christiansborg Slot hørtes leveråb for den svensk-norske kong Carl 15. (1859-72) fra en gruppe skandinaviske studenter. I det skandinaviske program, der var en central del i de nationalliberales samlede politiske verdensbillede, havde man således et eksplicit alternativ til Christian 9. på den danske trone.

Skandinavismens renæssance

Den rigt facetterede Treårskrig havde ikke blot politiske, nationale og dynastiske følger for Danmark i 1800-tallet. Krigen var fra begyndelsen et internationalt, europæisk anliggende. Freden blev dikteret af stormagterne, som indirekte udstak retningslinjerne for den danske indenrigspolitik i store dele af 1850'erne: Et konservativt, helstatsorienteret udgangspunkt. Stormagterne havde lykkedes med at nedkæmpe, inddæmme og neutralisere de borgerlige, nationalliberale revolutioner, der fejede hen over hele Europa i foråret 1848 i kølvandet på den franske Februarrevolution. Militært set havde Danmark vundet Treårskrigen. Det er faktisk sidste gang, Danmark har vundet en krig, så langt det giver mening at tale om sejr i en borgerkrig. Denne sejr skyldes dog udelukkende de europæiske stormagters indgriben, herunder ikke mindst Rusland. Det, slesvig-holstenerne politisk havde tabt (en oprettelse af en selvstændig stat Slesvig-Holsten), havde de danske nationalliberale politikere dog ikke vundet. Den dansk-tyske helstat fortsatte som hidtil. Ejderprogrammet blev ikke fuldbyrdet. Den udelte arvefølge og helstatens fortsatte opretholdelse skulle sikre status quo i den europæiske magtbalance.

Med helstatens videreførelse efter afslutningen på Treårskrigen havde de danske politikere fået en uriaspost, idet der skulle skabes en samlet forfatning, der kunne accepteres i hele helstaten, dvs. både kongeriget og hertugdømmerne. Tilblivelsen af fællesforfatningerne i 1854 og 1855 afdækkede en eksplosivt og komplekst nationalpolitisk situation i den abrupte helstat. Tronfølgeoven af 1853 skal ses i sammenhæng med den såkaldte helstatspolitik i første halvdel af 1850'erne. Anden halvdel af årtiet blev vidne til en genfødsel af de nationalliberale som essentiel, politisk forum i Danmark.

De nationalliberale indtog fra 1856 atter ministerposter i de skiftende danske regeringer frem til og med 1864. Dette skifte hang for en stor dels vedkommende sammen med de politiske konjunkturer i Europa, hvor pilen efter 1855 pegede i en mere liberal og national retning efter det reaktionære Ruslands eklatante nederlag i Krimkrigen 1853-56. Frankrigs selvdråbte kejser Napoleon 3. (1852-70), Napoleon 1.s brorsøn, etablerede det andet kejserdømme i Frankrig på en parole om folkernes selvbestemmelsesret. Han agtede at tage tråden op efter sin onkels revolutionære ideer om frihed og autonomi. Denne politik udmøntedes i Frankrigs støtte til Italiens samling i 1861 og dannelsen af Rumænien på Balkan i årene omkring 1860. Sideløbende med at nationalliberalismen igen blev en politisk faktor under indtryk af både den nationale og internationale udvikling, blev også det skandinavistiske projekt revitaliseret.

Fra 1830'erne blev skandinavismen som politisk strømning artikuleret blandt intellektuelle, nationalt bevidste studenter og dele af borgerskabet i København. I en dansk sammenhæng var skandinavismen særlig med front mod dets modsvar, de tysk-nationale samlingsbestræbelser. Den nationalliberale politiker H. N. Clausen gjorde sig i sine erindringer overvejelser om skandinavismen, der efter hans mening skulle befordre et nordisk fællesskab og stække den stærke tyske indflydelse. Afståelsen af Norge ved Kielerfreden i 1814 blev kompenseret med det diminutive hertugdømme Lauenborg ved Holstens østgrænse. Helstaten bestod nu af kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. Tabet af Norge og Lauenborg som tilgift 1814-15 betød, at den tysktalende andel af helstatens samlede indbyggerantal steg fra ca. 25 til omkring 40 procent. Den danske, nationalliberale fører Orla Lehmann begræd i sine efterladte skrifter afståelsen af Norge efter 434 års union (siden 1380), idet denne begivenhed for ham markerede at det danske monarki mistede sit nordiske element. Skiftet fra den dansk-norsk-tyske til den dansk-tyske helstat forstærkede den tyske indflydelse overalt i det danske samfundsliv, hvorved de nationale spændinger mellem dansk og tysk cementeredes.

Denne tyske indflydelse så de nationalliberale skandinavister bl.a. manifesteret i tronfølgeren prins Christian (9.). Efter Treårskrigen blev der afholdt skandinavistiske studentermøder i Kristiania 1852 og i sommeren 1856 i Uppsala og Stockholm. Her blev tanken om en nordisk union under det svensk-norske kongehus, Bernadotterne, formuleret offentligt, blandt andre af *Fædrelandets* skandinavistiske redaktør fra 1841-81 Carl Ploug (1813-94). Ploug fandt, at et forenet Skandinavien ville stå betydelig stærkere i forhold til en selvstændig løsning af problemet med hertugdømmernes tilhørsforhold. Et Norden til Ejderen var det gentagne mantra på studentermøderne i Sverige 1856. I 1856 nedskrev den skandinavistiske politiker og digter Carl Ploug på opfordring af den svensk-norske Bernadotte-monark Oscar 1. (1844-59) en betænkning om mulighederne og betingelserne for den skandinaviske ides fuldbyrdelse.

Carl Ploug og de øvrige danske skandinavister arbejdede således stik imod den danske tronfølgelovs bestemmelser fra 1853, hvor prins Christian af Glücksborg var blevet valgt til dansk tronfølger. Det samme kunne siges om de norske og svenske skandinavister, for det danske kongehus var ikke arveberettiget til den svensk-norske trone ifølge den svenske tronfølgelov fra 1810 (fra 1814 tillige den norske). Skandinavismens politiske bestræbelser kolliderede med andre ord eksplicit med det dynastisk-legitime princip. Ifølge H. N. Clausens erindringer beroede tronfølgeloven i 1853 dybest set på det forhold, at den russiske zar Nikolaj 1. stod uimodsagt i den europæiske stormagtspolitik. Frankrig havde endnu ikke styrke til at stå imod den russiske herskers

reaktionære og dynastisk-legitime politik, som Napoleon 3. senere var i stand til i 1850'erne og 1860'erne. Den dynastiske skandinavisme blev umuliggjort af den konservative, russiske pression.

Fra 1859 fik disse skandinaviske tanker råderum på regeringsniveau, da prins Christians svoger baron Carl Frederik Blixen-Finecke (1822-73) blev dansk udenrigsminister. Den excentriske halv-svenske adelsmand, der i 1854 giftede sig med prinsesse Augusta af Hessen-Kassel, den senere dronning Louises søster, havde en yderst eksotisk baggrund som ungdomsven og studiekammerat med ingen ringere end selveste Otto von Bismarck (1815-98) i den tyske by Göttingen. Som udenrigsminister arbejdede han for at ændre tronfølgen til at blive skandinavisk, således at en personalunion kunne opstå ved første vakance i et af rigerne. Ingen af disse vidtløftige tanker blev dog til noget. Efter regeringschefens død i februar 1860 fungerede Blixen-Finecke en kort overgang som midlertidig konseilspræsident, indtil C. C. Hall dannede regering for anden gang. Skandinavismen blev dog ved med at anfægte prins Christians tronkandidatur ved fortløbende at opstille et alternativ til den fastlagte tronfølge.

Studentermøder blev holdt i 1860 og 1862, sidstnævnte i København med besøg af Sverige-Norges kong Carl 15. I begyndelsen af 1863 udsendte den danske regering gennem to af sine ministre en hemmelig note til den svenske regering med det formål at vinde Sverige-Norges militære støtte i det kommende opgør med de tyske magter om hertugdømmerne. Den danske regering tilbød en skandinavisk forbundsstat med den svensk-norske konge som statsoverhoved. Den svenske regering gav et blankt afslag på denne forespørgsel.

Underskrivelsen

Frederik 7. var død den 15. november 1863, to dage efter vedtagelsen af Novemberforfatningen, uden at have underskrevet den nye konstitution, og den københavnske folkeopinion, dvs. den nationalliberale, politiske offentlighed udtrykt i bl.a. hovedorganet *Fædrelandet*, ventede spændt på kong Christian 9.s ageren i dette højspændte klima. Kong Christian 9. stod med Novemberforfatningen over for at skulle forholde sig til de nationalliberales og den folkekære Frederik 7.s politiske arv. Den nyudråbte konge stod i en fortvivlende situation, der kan sammenfattes i tre væsentlige hovedproblemer. Et politisk-konstitutionelt problem, der vedrørte paragraf 18 i Danmarks Riges Grundlov af 5. juni 1849, som tilsagde kongen ansvarsfrihed i det konstitutionelle monarki. Den nye monark følte sig dog personligt involveret i forfatningsforslaget og ikke mindst i de konsekvenser, som han mente dens kontrasignering udmaledede. Det politisk-

konstitutionelle og det personlige aspekt flød således let sammen i en helhed. Endelig indtog folkeopinionen i København en tredje position, der yderligere komplicerede kongens stillingtagen.

Frederik Folkekær kontra Christian 9.

At den danske offentlighed som helhed så med så stor skepsis på den nye konge i 1863 skyldtes primært det forhold, at kongen blev ubønhørligt sammenlignet med sin forgænger og halvfætter på tronen. I denne komparation indflettedes personkarakteristika, politisk overbevisning og folkelig appel til et helhedsbillede af de to monarker. Frederik 7. døde på Glücksborg Slot; slottet hvor prins Christian fra sit ottende til 14. år voksede på. Derudover var det svært at finde lighedspunkter eller øvrige berøringsflader mellem de to. De to regenter havde eksempelvis hver deres indstilling til det brændende nationale spørgsmål. Frederik 7. udgør også i denne sammenhæng en særegen foreteelse, eftersom han i hvert fald blandt de nationalliberale under Treårskrigen 1848-50 blev tillagt det Ejder-danske standpunkt. Grundlovsgiveren, der i det mindste på den liberale front gav kongeriget Junigrundloven i 1849, var dog mellem de to slesvigske krige til tider nærmest rådvild over for det slesvig-holstenske spørgsmål, der forblev den største politiske enkeltsag resten af hans regeringstid. Om Christian 9.s holdning i denne henseende var der aldrig nogen tvivl. Han var helstatsmand af såvel bogstav som ånd.

Eftertidens historieskrivning har i vidt omfang fastholdt det relative stereotype indtryk af Frederik 7. og Christian 9., der konsekvent indsættes i et modsætningsforhold til hinanden. Frederik 7. gik over i historien som "Frederik Folkekær". Han havde en intuitiv fornemmelse, en psykologisk evne til at gribe den øjeblikkelige stemning og sige de rette, kongelige ord. Sin kongelige værdighed formåede han at forene med en umiddelbar folkelighed og imødekommenhed. Som grundlovsgiveren med Junigrundloven af 1849 udmøntedes disse personlige egenskaber i en konkret politisk handling, en gave til det danske folk i nødens stund under den første slesvigske krig. Treårskrigen 1848-50 forlenede kongen med en nærmest mytologisk heltestatus. "Ånden fra 1848" var syntesen af troen på fremtiden, national samhørighed og kongetroskab. Frederik 7.s eftermæle som værende både folkelig og national indplacerede sig i grundtvigianismens og nationalliberalismens syn på det folkelige og nationale som synonymmer. Den nationalliberale fører Orla Lehmann afsluttede en mindetale i Dansk Folkeforening få dage efter kongens død med at anføre, at kærlighed til kongen var enslydende med kærlighed til dansk folkelighed og frihed.

Christian 9. er blevet beskrevet som en brysk, fantasiløs officer, jævnt begavet og i sin ydre adfærd generelt tvungen og ufri. Denne bedømmelse kan tilskrives radikale danske historikere i

1900-tallet, der ikke havde meget tilovers for militærets værdinormer. I virkeligheden var kongen ligesom Frederik 7. af natur intuitiv i forhold til sine omgivelser og ikke intellektuelt ræsonnerende. I Christian 9.s tilfælde blev det dog vendt imod ham, da han livet igennem vedblev at tale dansk med en kraftig tysk accent. Kongen var for ”germansk” i hele sin facon og væremåde. Christian 9.s stilling som dansk konge blev følgelig tillige påvirket af den anden slesvigske krig i 1864 og det medfølgende monumentale nederlag, der betød den endelige stadfæstelse af Danmark som småstat i periferien af Europa.

Christian 9.s dilemma

Novemberforfatningen stred frem for alt imod kongens personlige overbevisning som helstatsmand. Denne konservative støtte til den eksisterende statsdannelse havde siden tronfølgervalget i 1850’erne været en offentlig hemmelighed for de nationalliberale politikere. Den nye grundlov var imidlertid ikke alene en udfordring til kongens personlige, politiske standpunkt, men Novemberforfatningen brød tillige med de internationale traktater, som Christian 9. skyldte sin position som Danmarks konge. Disse internationale traktater var de såkaldte Aftaler af 1851-52 med de tyske magter og Europas stormagter, hvor helstatens videreførelse blev garanteret. Denne helstatspolitik blev udmøntet i London-traktaten i 1852, der i den danske helstat blev fulgt op af tronfølge-loven i 1853. Det politiske klima, som havde banet vejen for valget af prins Christian som tronfølger til alle fire dele af det danske monarki, var ved hans tronbestigelse i 1863 forduftet som dug for solen.

Novemberforfatningen var således et eklatant brud med fredsaftalerne efter Treårskrigen. Den 13. november, samme dag som forfatningen vedtoges, erklærede den preussiske ministerpræsident Otto von Bismarck, at konstitutionen ville være en krænkelse af Aftalerne fra 1851-52. De nationalliberale henholdt sig i deres argumentation for den dansk-slesvigske fællesforfatning til det forhold, at kun Holsten (og Lauenborg) var medlem af Det Tyske Forbund, og Holsten blev ligesom Lauenborg holdt uden for forfatningen. Kong Christians holdning var dog den, at de to tyske forbundslande alligevel ville komme til at influere på også Slesvig. Den gamle Ribetraktat fra 1460 fastslog Slesvig og Holstens forbundenhed, der ifølge aftalen i Ribe skulle være ”evig udelt sammen”. Ganske vist var begrebet ”udelt” ikke taget særlig højtidelig, hvad kongens egen glücksborgske familie så klart eksemplificerede, men ikke mindst Holsten følte sig dog af historiske grunde nært forbundet med Slesvig.

Dertil kom, at kong Christian 9. var af den forvisning, at Østrig og Preussen udkæmpede et internt opgør om at blive den dominerende magt i Det Tyske Forbund. Op gennem første halvdel af 1800-tallet var magtbalancen mellem de to i forbundet langsomt skippet til fordel for Preussen. Dermed måtte de to medlemsstater reagere, hvis man fra dansk side krænkede et forbundsmedlem.

Kongen forudså rettelig, at Novemberforfatningens stadfæstelse ville føre til en militær konflikt. Den nationalliberale regering delte for så vidt dette scenarium, men tog risikoen for krig med åbne øjne. Dette kan for eftertiden synes ualmindelig naiv, men hvor denne tiltro til egne evner måske blot synes uforståelig for nutidens danske småstat, forekommer den katastrofalt manglende militære forberedelse som værende direkte ufattelig og muligvis utilgivelig. Danevirkestillingen, den symbolrige forsvarsvold i det sydligste Slesvig, blev kun nødtørftigt udbedret, mens de vigtige flankestillinger i Dybbøl og fæstningsbyen Fredericia blev hårdt forsømt på grund af manglende militærbevillinger i tiden mellem de to slesvigske krige. Kongen var officersuddannet og havde derfor et indgående kendskab til og interesse for den danske forsvarspolitik. Paragraf 23 i Junigrundloven af 1849 fastslog, at den danske konge var den militært øverstbefalende. Ved grundlovsrevisionen i 1866 (grundloven af 28. juli 1866), der var foranlediget af Novemberforfatningens uaktualitet efter tabet af hertugdømmerne i krigen 1864, gled denne bestemmelse ud. Hverken Frederik 7. eller Christian 9. førte hær eller flåde i hhv. Treårskrigen og krigen i 1864.

Christian 9. var dog modsat sin forgænger indbegrebet af en officer fra den sene enevældes København. Fra enevældens tid havde Christian 9. arvet generaladjutantinstitutionen. Der var to, der repræsenterede henholdsvis hær og flåde, og stillingerne blev traditionelt beklædt af officerer af mindst oberst- og kommandørklassen. Det var blandt andet generaladjutantens opgave at forelægge kongen de forestillinger om lovforslag og kongelige resolutioner m.m., som krigsministeren og marineministeren fremkom med. Kongen havde i generaladjutantinstitutionen sin egen stab, og han kunne gennem dem udstede reskripter vedrørende værnene og besætte en række poster, bl.a. i de to gardeafdelinger. Der lå således visse kongelige beføjelser i denne institution, hvorfor kongemagten stadig havde en del indsigt i og indflydelse på militær- og forsvarspolitikken.

Den nye konge stod dermed i en situation i 1863, hvor han som monark var en central komponent i det mulige militære opgør, der ville blive en potentiel konsekvens af Novemberforfatningen. Kong Christian 9. var jævnfør Junigrundloven af 1849 en konstitutionel monark. Det konstitutionelle monarki indebar, at magten var delt mellem kongemagten og den repræsentative institution Rigsdagen, der bestod af to kamre, Folketinget og Landstinget. Junigrundloven tildelte kongen den

udøvende magt og delte den lovgivende magt mellem kongen og Rigsdagen. Forfatningen tildelte som sagt kongen den udøvende magt, men tilføjede, at han udøvede den gennem sine udnævnte ministre og i øvrigt var ansvarsfri. Kongen og regeringens ministre udgjorde en enhed, og det var de sidste, der bar ansvaret, men der var faktisk givet kongen temmelig meget magt og myndighed at forvalte sammen med de ministre, han kunne udnævne og afskedige. Styreformen kan ikke karakteriseres som et demokrati i moderne forstand, men snarere som en regeringsform, der havde til formål at afbalancere de forskellige statsbærende kræfter: konge/regering, Folketing og Landsting. Kongemagten havde derved en helt naturlig politisk plads i forfatningen som en integreret del af de statsinstanser, der tilsammen udgjorde den moderne statsmagt i det konstitutionelle monarki.

Kong Christian 9. havde dermed ikke bare en ægte, men tillige berettiget interesse i forhold, der gjorde sig gældende i forbindelse med vedtagelsen af Novemberforfatningen. Det stod kongen frit for at sammensætte sin regering, og kongen stod som nævnt i en utvetydig opposition til den nationalliberale regering under C. C. Hall. Christian 9. skulle have forsøgt at afskedige sin regering til fordel for et ministerium, der hvis ikke konservativt så i det mindste var mere moderat-nationalliberalt. Men der var angiveligt ingen ledende politikere, der var villige til at påtage sig ævred.

Christian 9. havde endvidere svært ved at tro, at Europas stormagter ville gribe ind i en kommende dansk-tysk konflikt. Kongen gjorde sig denne antagelse ihukommende stormagternes betydning for udkommet af den forrige krig, den første slesvigske krig. Stormagterne havde i fredsaftalerne efter krigen været garanter for en status quo, dvs. helstatens fortsættelse. Stormagterne ville nu i 1863 kunne henvise til, at Novemberforfatningen stred imod Londontraktaten fra 1852, og at Danmark som den offensive part selv måtte rage kastanjerne ud af ilden. Denne analyse skulle vise sig at lægge sig tæt op ad virkeligheden, historisk skæbnesvangert for det danske rige. Det britiske kongehus var i overvejende grad tysksindet, jf. dronning Victorias ældste datter, Victoria (Vicky), siden 1858 havde været kronprinsesse af Preussen som gemalinde til kronprins Friedrich (3.). Dronningens prinsgemal, prins Albert (1819-61), var søn af hertug Ernst 1. af Sachsen-Coburg-Gotha og hertuginde Luise, født prinsesse af Sachsen-Gotha-Altenburg. Hans storebror, hertug Ernst (1818-93), deltog i Treårskrigen 1848-50 mod Danmark som indrulleret hos de tyske forbundstropper. Der var således ingen tvivl om, hvorledes det britiske kongehus forholdt sig til den dansk-tyske konflikt i hertugdømmerne. Dronning Victoria betragtede ikke kongeriget Danmark som mere end det mest diminutive tyske fyrstendømme. Denne indstilling fik hendes

svigerdatter fra 1863, prinsesse Alexandra (Christian 9.s ældste datter), at føle i rigt mål frem til hendes død i 1901. Provokationen mod Danmark var fuldendt i 1866, da dronningens datter prinsesse Helena giftede sig med oprørshertugen Christian August 2.s søn prins Christian af Augustenborg. At den danske kronprins Frederik (8.) havde været hendes bejler gjorde billedet fuldkomment, og forræderens søn endte sine dage som haveinspektør på Windsor. Augustenborgeren var ganske uofficielt oldebarn af Struensee, og både bruden og brudgommen havde en fælles forfader i den britiske kong Georg 2. af Hannover-slægten (1727-60), begge var tiptipoldebørn af monarken. Augustenborgerens oldemor var Christian 7.s dronning Caroline Mathilde (1751-75), født prinsesse af Storbritannien og Irland. Det britiske regentpar solidariserede sig åbenlyst med Augustenborgerne, hertugslægten, der ønskede en formel ligestilling med det danske kongehus.

Rusland, den af stormagterne, der frem for alt havde intervenseret i den seneste konflikt om hertugdømmerne, havde siden opbygget et godt forhold til Preussen. Den strategisk begavede Bismarck havde i 1863 vundet Ruslands tillid ved at sende preussiske styrker til Polen for at hjælpe russerne med at nedkæmpe en polsk opstand mod det russiske overherredømme. Frankrigs Kejser Napoleon 3., der som nævnt plæderede for nationalitetsprincippet, ville derfor muligvis hævde, at det lille tyske flertal i Slesvig ikke kunne legitimere at tvinge dem ind under en dansk forfatning. Dertil kom, at Napoleon 3.s stilling som førstemanden i den europæiske koncert var for nedadgående i 1860'erne. I efteråret 1863 foreslog den franske Bonaparte eksempelvis en indkaldelse til en større europæisk kongres, der systematisk skulle gennemgå Wienerkongressens beslutninger, der reelt allerede var omstødte. Denne indstilling blev mødt med en blank afvisning fra Storbritannien.

Hvad angik militær støtte forhandlede man fra dansk side i sommeren 1863 med Sverige-Norge om en gensidig militær alliance. Den svensk-norske monark, Carl 15., var en varm fortaler for en sådan koalition med Danmark. Ved det skandinavistiske studentermøde i København 1862 var muligheden for et sådant militærforbund blevet drøftet. Carl 15. sejlede efterfølgende til Helsingør og blev modtaget af Frederik 7., og de to monarker udvekslede diverse skåltaler om en skandinavisk forbrødring vendt imod den fremstormende tyskhed. En traktat med Sverige-Norge strandede dog i september 1863 på grund af modstand i den svenske regering og Riksdag. Den svenske regering havde betinget sig, at mindst en af stormagterne gik med i en sådan militær alliance, hvilket var fuldstændig urealistisk.

Den københavnske opinion

Den offentlige opinion i København var i 1863 stort set endnu lig med den toneangivende del af den danske offentlighed. De ledende danske aviser havde hovedsæde i København, og den borgerlige offentlighed domineredes af det nationalliberale politiske forum. Politikeren Andreas Frederik Krieger beretter i sin dagbog om de bevægede dage mellem den 15. og 18. november, hvor der refereres til, at råbet om et ”Danmark til Ejderen!” og ”Et ja til Forfatningen” gjaldede i de københavnske gader. Den 17. november overbragte Københavns samlede borgerrepræsentation kongen en adresse, hvori det bl.a. hed at den nye konge måtte forpligte sig til at ”fuldbyrde den gerning, som kun døden forhindrede Deres højsalige forgænger fra at afslutte”. I svaret til Københavns bystyre bedyrede kongen, at han var så dansk som nogen og så ærlig som nogen ville Danmarks vel. Derudover havde han som konstitutionel monark ret til at træffe sin beslutning efter moden overvejelse.

Der var opløb uden for Det gule Palæ i Amaliegade, hvor kongeparret endnu boede. Ude fra gaden kunne Christian 9. høre, at der ideligt blev råbt: ”Kom så med svaret. Ja eller nej!” og ”Ned med kongen. Leve Carl 15.” Den skandinavistiske rus herskede over hele den københavnske meningsdannelse. Man var sikker på militær assistance fra Sverige-Norge, ihukommende de mange norske og svenske frivillige, der havde kæmpet for Danmarks sag i Treårskrigen. Med Frederik 7.s bortgang blev skandinaverne dog ængstelige for, om den nye tyskfødte konge ville føle samme slægtsbånd til Sverige-Norge, som den folkekære monark havde eksponeret. Christian 9. stod totalt fremmed over for den såkaldte ”Ånden fra 1848”, der omhandlede følelsen af nationalt fællesskab, sejrsvilje og opofrelse i frihedsåret 1848. Denne nationale glød, der omgærdede udsigten til nederlag i en kommende krig med bibelske dimensioner af Davids retfærdige kamp mod Goliat, gennemsyrede hele opinionen i den danske hovedstad. Denne mentalitet bevirkede, at stemningen i de første novemberdage af Christian 9.s kongegerning nærmest nåede revolutionære højder. Det nationalliberale og skandinavistiske dagblad *Fædrelandet* skrev om Christian 9., at ”der hersker megen tvivl, om hans personlige politiske anskuelser står i samklang med dem, folkets oplyste og selvfølede flerhed hylder”.

Overgivelsen

I tre dage holdt Christian 9. stand mod det overvældende pres. Den danske kabinetssekretær J. P. Trap havde ved tronskiftet i 1863 fået en ny herre. Trap noterer i sine erindringer (*Fra fire kongers tid*), at han den 16. november om eftermiddagen for første gang fik foretræde for kong Christian 9. i

Det Gule Palæ. Ifølge Traps erindring sad familien ved bordet i den lille beskedne spisestue til højre, når man kommer ind ad porten. Under kabinetssekretærens første referat for monarken *bølgede den støiende Menneskemasse udenfor paa Gaden*. Om Novemberforfatningen nedfældede Trap følgende pragmatiske og nøgterne betragtning. *Utaalmodigheden i Forlangendet om, at Kongen skulde underskrive Forfatningen var stedse stigende. Jeg er af den Overbevisning, at der ikke var Andet at gjøre, og jeg skjulte ikke for Kongen, at naar det skulde ske, maatte det helst ske hurtigst muligt.*

Ved statsrådsmødet den 18. november 1863, hvor alle regeringens ministre anbefalede ham at underskrive, bøjede kongen sig. Han underskrev, gentog han, som konstitutionel monark på ministeriets ansvar. Denne tilføjelse kan synes mærkværdig, eftersom dette forhold var en grundlovsfæstet kendsgerning. Men den konstitutionelle regeringsform var forholdsvis ny i en dansk sammenhæng, og med denne bemærkning ønskede kong Christian selv personlig at understrege sin ansvarsfrihed. I tilknytning til underskrivelsen lagde kongen endvidere regeringen på sinde, at han underskrev Novemberforfatningen i bevidsthed om, at Frederik 7. ville have gjort det. Til sidst lagde kongen til, at han frygtede for de nationalpolitiske følger af den nye forfatning.

De par dages betænkningstid, kongen tog sig, blev set som udtryk for hans sympati for helstaten og hans tyskhed. Da afgørelsen var faldet den 18. hentydede *Fædrelandet* i en artikel til, at ”tvivlen i kongens sind har som sin nødvendige konsekvens måttet føde en tvivl i folkets, der ikke snart og ikke let kan fjernes”. Christian 9. var ved sin tronbestigelse placeret i et dilemma, der måtte synes uløseligt og uden perspektiv. Han ville ikke skrive under på forfatningen, da han mente, at den ville føre til en altødelæggende krig. De umiddelbare eftervirkninger af et sådant katastrofalt nederlag ville i værste fald kunne underminere hans position som landets konge, da han som statsoverhoved ville blive udråbt som medskyldig. Samtidig vidste han, at såfremt han ikke gav sin underskrift, ville majoriteten i den danske befolkning betragte ham som en forræder med uoverskuelige konsekvenser for ham og den kongelige familie.

Christian 9. blev reelt tvunget til at vedgå Frederik 7.s og de nationalliberales politiske arv, der blev grundlovmæssigt udmøntet i Novemberforfatningen. Forfatningen var ejerdansk, og kongen var helstatsmand. Christian 9. vidste, at grundloven stred imod Danmarks internationale forpligtelser, som Danmark havde indgået efter den første slesvigske krig fra 1848-50. Ret beset forbrød kongen med sin underskrift sig mod den fordeling af kompetencer, som var blevet indført med Junigrundloven af 1849. Det konstitutionelle monarki fastlagde kongemagten som en grundlovssikret institution, der indgik som en afbalancerende faktor i magtfordelingstrekanten

mellem kongen/regeringen, Folketinget og Landstinget. Christian 9. var som den første glücksborgske monark en opkomling på den danske trone i de nationalliberales øjne og derfor uden chance for at gøre sig politisk gyldig over for de nationalliberale regeringspolitikere. Da ingen fra statsapparatet dybest ville agere rygdækning for kongen i tilfælde af en sanktionsnægtelse af Novemberforfatningen, stod Christian 9. i den sidste ende mellem valget at abdicere som konge eller godtage forfatningen med det gruppevækkende efterspil, som aftegnede sig i horisonten. Den spæde konstitutionelle regeringsform, der i slutningen af kongens regeringstid skulle udvikle sig til et parlamentarisk demokrati, havde spillet fallit. Den sene, borgerlige enevælde var den regeringsform, som levede i Christian 9.s bevidsthed, og holdninger fra den tid levede endnu blandt præster og embedsmænd. Det er karakteristisk, at den kirkebøn, der hver søndag læstes i alle danske kirker i 1880'erne, endnu var den samme som før enevældens afskaffelse i 1848. Heri omtales kongen bl.a. som "vor allernådigste arve-konge og herre". De nationale spændinger i den danske helstat, der også manifesterede sig i forhold til Christian 9., der blev udskældt som værende "tyskfødt", modarbejdede forudsætningerne om samarbejde mellem den udøvende og lovgivende statsmagt i det konstitutionelle monarki.

Friedrich der Achte

Også ved Den Dansk-Tyske Krig i 1864 havde de monarkiske arve- og slægtskabsforhold i hertugdømmerne en fremtrædende position i den politiske dagsorden. Treårskrigen var et resultat af to uforenelige statsprogrammer: Ejder-programmet og slesvig-holstenismen. Krigsudbruddet i 1848 skete som følge af, at de politiske fortalere for de to diametralt modstridende programmer kom til magten i Kiel og København. I 1863 tog man selv egenhændigt fra dansk side teten ved, at regeringen i København spillede ud med Novemberforfatningen. Ejder-politikken stred imod Ribetraktaten fra 1460, der foreskrev, at hertugdømmer Slesvig og Holsten skulle forblive sammen. Den nyudråbte Christian 9. vidste, at den augustenburgske hertugslægt ville benytte Novemberforfatningen som anledning til at erklære sig for suveræne hertuger i et selvstændigt Slesvig-Holsten.

Den ejderdanske Novemberforfatning stred i virkeligheden også imod kong Valdemar 3.s håndfæstning fra 1326, hvor det hed, at hertugdømmet Sønderjylland ikke må forenes med eller indlemmes i kongeriget Danmark, sådan at én mand blev herre over begge. Denne bestemmelse skal ses på baggrund af, at kong Valdemar 3. var sønderjysk hertug som medlem af den sønderjyske hertugslægt, Abel-slægten (1232-1375). Bestemmelsen gjorde sig også gældende i forbindelse med

Ribetraktaten i 1460, hvor den oldenborgske kongeslægt blev hertugslægt i Slesvig-Holsten, og den blev et væsentligt argument for slesvig-holstenerne mod de dansk-nationale forsøg på at indlemme Slesvig som en del af det danske rige.

I årene mellem de to slesvigske krige ønskede man i hertugdømmernes overvejende tysksindede befolkning en forbundsforfatning, hvor Danmark, Slesvig, Holsten og Lauenborg indgik som selvstændige og ligeværdige parter i en personalunion under den danske konge. Det slesvig-holstenske program levede dog videre efter Treårskrigen, da man fortsat slog på Slesvig og Holstens traditionelt nære indbyrdes forbindelse. Efter et uholdbart kompromis i helstatens ånd med Oktoberforfatningen i 1855 begyndte de danske nationalliberale politikere at bevæge sig hen imod Ejder-programmet, der ville etablere en statsgrænse ved Ejderen. Ejder-politikken, der blev skrinlagt som mulig løsning på konflikten af de europæiske stormagter under og lige efter Treårskrigen, udmøntedes i 1863 i Novemberforfatningen.

Allerede dagen efter kong Frederik 7.s død, den 16. november 1863, dannede hertug Christian August 2.s søn den landflygtige prins Frederik af Augustenborg (1829-80, hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenborg fra 1869-80) en eksilregering i Gotha. De augustenborgske arvekrav blev trods løfterne fra 1852 genrejst af hertugprætendenten, der i hertugdømmerne gik under navnet hertug Friedrich der Achte. ”der Achte” angav, at han betragtede sig selv som Frederik 7.s legitime arving. Prins Friedrich var syvende generation i lige linje af Augustenborgerne. Christian 9.s frygt for augustenborgernes renæssance som politisk gruppering viste sig begrundet. Men hverken kongen, de nationalliberale politikere eller augustenborgerne selv kunne vide, at krigen i 1864 mod Danmark blot var første etape mod den tysk-nationale samling. I dette forenede Tyskland var der ikke plads til dynastiske særrettigheder og historisk-betingede arvekrav.

I det nye Tyskland skulle disse forhold dog indpasses i og underordnes de nationale interesser, ifølge Bismarck. I krigen mod Danmark 1864 blev Slesvig-Holsten frataget den danske monark og i første omgang tilsluttet Det Tyske Forbund. Efter Den Preussisk-Østrigske Krig i 1866 opløstes forbundet, og Bismarck indlemmede hertugdømmerne i Preussen støttet af de preussiske kronjurister, der afviste augustenborgernes arvekrav. Ved samme lejlighed, freden i Prag den 23. august 1866, indlemmedes bl.a. kurfyrstendømmet Hessen-Kassel, kongeriget Hannover og hertugdømmet Nassau i det storpreussiske rige, da de havde været på den tabende side i Østrigs krig mod Preussen i 1866.

De to krige, krigen i 1864 og Den Preussisk-Østrigske krig i 1866, var essentielle delelementer frem mod den endelige tyske samling i 1871 efter sejren over Frankrig i Den Fransk-Tyske Krig 1870-71. Kejserriget Tyskland, hvor den preussiske kong Wilhelm 1. blev tysk kejser, bestod af 25 tyske stater, fire kongeriger, seks storhertugdømmer, fem (indtil 1876 seks) hertugdømmer, syv grevskaber og tre frie hansestæder. Vejen frem til kejserriget Tyskland udgjorde et fundamentalt opgør med det dynastiske princip. Dette systematiske brud på den dynastisk-fyrstelige legitimitet var dog ikke til at forudse i 1863, heller ikke for Friedrich der Achte. I Bismarcks vision for et fremtidigt, nationalt forenet Tyskland var der ikke plads til hertugelig separatisme og suveræne småstater med selvrådige fyrster i spidsen. Den slesvig-holstenske bevægelse omtolkede fra 1870'erne sin historiske kamp for et selvstændigt Slesvig-Holsten og indskrev den i den overordnede fortælling om den tyske samlingsproces. Et led i denne omdefinering var Augustenborgernes delvise forsoning med Hohenzollern-dynastiet i Preussen, da Friedrich 8.s datter prinsesse Augusta Victoria (1858-1921) giftede sig i 1881 med prins Wilhelm (2.), den tyske kejser Wilhelm 1.s sønnesøn og fra 1888-1918 konge af Preussen og tysk kejser. Med brylluppet fik broren, Ernst Günther (1863-1921), titulær hertug af Slesvig-Holsten fra 1880-1921, lov til at kalde sig hertug på ny, men i øvrigt give definitivt afkald på Augustenborgernes arvekrav til hertugdømmerne. Augusta Victorias sociale opstigning til den sidste tyske kejserinde markerede således Augustenborgernes endelige politiske og dynastiske nederlag.

Krigen i 1864

Med Christian 9.s underskrivelse af Novemberforfatningen den 18. november 1863 begyndte begivenhederne for alvor at rulle. Forfatningen var sat til at træde i kraft den 1. januar 1864. Preussens regeringsleder, Otto von Bismarck, fandt en militær indgriben berettiget, da det danske udspil til en løsning af konflikten om hertugdømmerne (Novemberforfatningen) overtrådte bestemmelser i Aftalerne af 1851-52. For Bismarck gjaldt det således om at undgå en dansk udsættelse af grundlovens ikrafttræden. Dagen efter underskrivelsen rykkede tyske forbundstropper ind i hertugdømmerne Holsten og Lauenborg. Det Tyske Forbund var helt i lommen på Preussen. Delegater fra Frankrig, Storbritannien og Rusland, der deltog i Frederik 7.s bisættelse den 19. december, forsøgte forgæves at få den danske regering til at forhale forfatningens ikraftsættelse. Trods dette massive pres fra venligtsindede magter, trods Sverige-Norges definitive afvisning af en nordisk alliance, trods den tyske besættelse af Holsten og Lauenborg og trods den nye konge

Christian 9.s klare ønsker, nægtede Hall at suspendere forfatningen. I december truede Preussen og Østrig med at besætte Slesvig som pant, indtil forfatningen var ophævet.

Nytårsaftensdag den 31. december 1863 dannede D. G. Monrad en ny regering som følge af denne trussel. Da virkningerne af forfatningen så smart åbenbarede sig, nedlagde Hall sit mandat og løb fra det politiske ansvar. Han tog hele regeringen med sig i sit fald fra de politiske tinder. Monrads regering blev i folkemunde kaldt for Millionministeriet, da den bestod af én ener (Monrad) og seks nuller (de øvrige ministre). Den 16. januar 1864 stillede de to tyske magter, Preussen og Østrig, Danmark overfor et ultimatum om at ophæve Novemberforfatningen i løbet af 48 timer. Det kunne selvsagt ikke nås, og hverken Monrads eller Storbritanniens forsøg på at udsætte fristen blev imødekommet. Den 31. januar 1864 stod en styrke på 57.000 preussiske og østrigske soldater ved Ejderen. Den anden slesvigske krig, Den Dansk-Tyske Krig i 1864, var dermed en realitet.

Tilbagetrækningen fra Danevirke

Den 1. februar 1864 overskrev preussiske og østrigske tropper Ejderen og rykkede mod Danevirke, der blev forsvaret af den danske styrke på 40.000 mand under ledelse af den 72-årige general Christian de Meza. Den 2. og 3. februar afvistes de første tyske angreb, og i disse første februar dage var Christian 9. sammen med sin regeringschef Monrad på besøg ved fronten ved den historiske forsvarsvold. Den danske styrke var dog for lille til at forsvare den 85 km lange stilling. Det hårde vintervejr forårsagede endvidere, at de oversvømmede arealer langs fløjene frøs til, hvorved de preussiske og østrigske tropper kunne gå over isen ved Mysunde og omgå Danevirke. Denne risiko for en knibtangsbevægelse, hvor de danske tropper ville blive angrebet nordfra, måtte den øverste militærledelse tage særdeles alvorligt. Efter et krigsråd besluttedes det, at fæstningsværket skulle rømmes. Natten mellem den 5. og 6. februar gennemførte de Meza ubemærket af fjenden en velordnet tilbagetrækning til Dybbøl og Als og bevarede således den danske hær intakt.

Men tilbagetrækningen fra Danevirke ramte den danske befolkning som et chok og havde en lammende virkning i hele den danske offentlighed. Danevirke, den danske forsvarsvold mod ”tysken” gennem mere end 1000 år, var blevet forladt i nattens mulm og mørke. Ord som fejhed, kujoner og forrædere fløj igennem luften. Rømningen opfattedes af mange som et forræderi fra de Mezas, Monrads og kongens side. I København kom det til optøjer, panik og tumult. Folk stimlede sammen foran Det Gule Palæ i Amaliegade i den tro, at kongen var kommet tilbage fra sin mønstring af soldaterne ved Danevirke. Der blev råbt ”Tysker” og ”Forræder” og ”Leve kronprins Frederik 8.” Betegnende er det, at københavnerne nu ikke længere råbte på Sverige-Norges Carl 15.

som ny konge. De nordiske brødrefolk havde ved krigsudbruddet til stor skuffelse for skandinaverne ikke ydet militær støtte til Danmark. Men man skulle i hvert fald ikke have den tyske Christian 9. som dansk konge. Man hævdede senere i hovedstaden, at tyskerne var holdt med at skyde, da kongens tilstedeværelse rygtedes. ”Så gode venner er han med dem!”, sagde man.

I den oppiskede stemning i København troede man fejlagtigt, at det var Christian 9., der havde beordret de Mezas tilbagetog. Dronning Louise måtte tilkalde politi for at få palæet sat under beskyttelse. Da politimester Crone tøvede, truede hun med at lade garden fra Amalienborg tilkalde. Prinsesserne Dagmar og Thyra blev hånet af vrede og frustrerede københavnere, da de kom kørende hjem fra kirke, og man spyttede på kronprins Frederik (8.), da han viste sig på gaden. Den ulykkelige mor, dronning Louise, græd i flere dage og nætter. Selv om kongen skulle have støttet general de Mezas disposition, bøjede han sig for folkestemningen og afskedigede ham. Den unge teolog Thomas Skat Rørdam tilskrev sin åndelige sparringspartner Otto Møller i Gylling kort efter Danevirkes rømning (18. februar 1864). *Kongen er i sig selv vist en skikkelig Mand, men er tysk født og har derfor ingen Følelse af hvad det vil sige at staa i Spidsen for et Folk, endmindre et dansk Folk.* Rørdam mente ikke at kunne finde ordet ”Danmark” nævnt i de taler og proklamationer, som udgik fra kongen til de danske soldater. Fædrelandet var ikke nævnt med ét ord, hvilket for ham viste, at Christian 9. kun anså krigen som et middel til at hævde sit monarkis integritet og intet andet. Ifølge den danske teolog havde kongen hverken hjerte for danskheden eller var velvillig sindet mod det danske folks bestræbelser for at fastholde sin danskhed. Præsten Otto Møller svarede Thomas Rørdam sidst på katastrofeåret 1864 (3. november), *ja hvem Gud vil revse, dem sender han en Glückburger til Konge, thi der er dog nok Ingen, der var mere tjenlig til at kue det Sunde og fremlokke det Usunde.* Den medfart, som tyskerne fik med den første glücksborger, svarede dog ifølge Møller kun alt for godt med den, de fik med den oldenborgske kongeslæggt fra 1448 indtil Frederik 7. blev konge i 1848. Denne udlægning passer som fod i hose til den føromtalte nationalliberale historieopfattelse, som ikke mindst den åndelige fører Orla Lehmann var eksponent for. Ved et foredrag i 1868 om det gamle mellemværende mellem dansk og tysk havde Lehmann polemisk hævdet, at hvis tyskerne virkelig ville have alt det tyske skulle de først og fremmest have dynastiet, dvs. det danske kongehus.

I brevet fra Thomas Rørdam den 18. februar 1864 kom teologen ind på Christian 9.s stilling mellem det dynastiske og nationale princip. *Det er ikke min Mening, at han er en Landsforræder, men jeg er overbevist om, at han er rede til at gaa ind paa hvadsomhelst, ogsaa f. E. et Slesvigholsten i Personalunion med Danmark, for at redde sine ”dynastiske Interesser”.* Den

nationalliberale politiker A. F. Kriger noterede i sin dagbog for den 17. december 1863, umiddelbart før krigen i 1864, at kongen ved et statsrådsmøde til fulde havde demonstreret sit dynastisk-legitime standpunkt. Den svenske bistand, som ifølge Krieger ville opretholde den offentlige menings kraft og ro, var Christian 9. helst fri for. *De moralske og aandelige Betingelser for at være det danske Folks Konge har han kun en meget uklar Anelse om – for at bruge et mildt Udtryk.* Sverige-Norges manglende hjælp til den danske side i konflikten om hertugdømmerne slukkede dog ikke den skandinaviske glød hos alle danskere. Forfatteren Carl Rosenberg affattede i marts 1864 sammen med en finsk meningsfælle et forslag til en skandinavisk unionspakt, hvorefter Christian 9. skulle afstå sin krone til den svensk-norske konge. Dette mildest talt kontroversielle forslag tilstillede forfatterparret Carl 15. og udsendte på tryk i Danmark.

Stormen på Dybbøl og London-konferencen

Store dele af den jyske halvø op til Limfjorden blev relativt hurtigt besat af preussiske og østrigske tropper. Als og Dybbøl-stillingen på Sundeved blev dog holdt fri. Ved Dybbøl arbejdede de danske soldater intenst på at styrke fæstningsværkerne, der var hårdt forsømte. Stillingerne var dog åbne for beskydning fra Broager, som var okkuperet af tyske styrker. Efterhånden som preusserne og østrigerne i løbet af marts måned indsatte stadig større styrker og kraftigere skyts, blev situationen mere og mere håbløs. På Dybbøls skanser blev der i belejringens helvede konstant råbt ”Broager dæk!”, når der blev skudt ovre fra fjendens side. Den 22. marts 1864 besøgte kong Christian 9. skanserne ved Dybbøl, og natten mellem den 22. og 23. marts gik kongen en runde på Dybbøls skanser. Besøget omfattede bl.a. skanse 2, der under belejringen var genstand for hyppig beskydning. Maleren Otto Bache skildrede begivenheden i 1888, hvor kong Christian udgør billedets naturlige centrum som den person, hvorpå lyset falder. Billedet er som sådan noget ulig Baches fremstilling fra samme år af Hestgardens indskibning i 1848, hvor prins Christian står mere i den anonyme baggrund. Begge malerier var en gave fra hærens befalingsmænd i anledning af kong Christian 9.s 25-års regeringsjubilæum i 1888 og kan ses på Museet på Sønderborg Slot, Museum Sønderjylland.

I 1864 skulle det danske statsoverhoved efter sigende ved besøget på Dybbøls skanser have været uhyggelig tæt på at blive dræbt i fjendens kugleregn. Den første glücksborgske monark omkom dog lykkeligvis ikke i Den Dansk-Tyske Krig i 1864. Den danske regering afviste hærledelsens ønsker om en tilbagetrækning til Als.

Stormen på Dybbøl den 18. april 1864 kostede danskerne 4.700 mand, heraf 1700 døde og sårede, resten tilfangetagne, mens preusserens tab var på 1200 mand. Allerede i februar-marts havde Storbritannien tilbudt mægling. Først efter den 18. april var den danske regering dog indstillet på forhandlinger. Den 25. april åbnede fredskonferencen i London, verdenspolitikens datidige centrum, med repræsentanter for Storbritannien, Frankrig, Rusland, Sverige-Norge, Det Tyske Forbund, Østrig, Preussen og Danmark. Det var dermed de krigsførende, stormagterne plus det andet nordiske rige, der i den britiske hovedstad skulle bilægge kampen om hertugdømmernes skæbne. Fra den 12. maj til den 26. juni var der våbenhvile. Uagtet at den danske flåde blokerede de preussiske Østersøhavne og den 9. maj besejrede en østrigsk flådeeskadre ved Helgoland, stod Danmark meget svagt under den to måneder lange London-konference.

Under fredskonferencen i London mislykkedes den danske forhandlingsstrategi totalt. Hovedårsagen var den stærke uenighed mellem kongen og regeringen og inden for regeringen, om der skulle og kunne satses på en helstatsløsning, en personalunion eller en deling af Slesvig. Den stejle og ikke særlig fleksible danske forhandlingsvilje i London levede reelt ikke stormagterne andre muligheder end at udlevere Danmark til krigsskuepladsen mod Preussen og Østrig. Den britiske premierminister Henry Palmerston måtte kaste håndklædet i ringen den 25. juni, hvorefter konferencen sprængtes. Dagen efter ophørte våbenhvilen. Den 29. juni 1864 erobrede preusserne Als. Sønderborg blev skudt i sæk, og 3.000 danske soldater faldt yderligere i denne sidste aktion. Danmark trak sine tropper tilbage til Fyn, og preusserne og østrigerne besatte Jylland til Skagen. Frygten for yderligere tab og mistilliden til den nationalliberale regering voksede. Monrad, der var maniodepressiv og som gennemløb flere eksistentielle kriser i første halvdel af året 1864, trak sig tilbage som regeringsleder. Den 11. juli 1864 dannede den gamle konservative helstatsmand C. A. Bluhme sin anden regering, der var sat til at forvalte konkursen og det nationale nederlag. Bedømt efter de enkelte ministres alder fik regeringen i folkemunde tilnavnet "Oldingeministeriet".

Sognepræsten Vilhelm Birkedal (1809-92) i Ryslinge på Fyn gav i sommeren 1864 kirkebønnen følgende tilføjelse, der bar præg af en mærkværdig blanding af kristendom, nationalisme og dynasti: "Gud give kongen et dansk hjerte, om det er muligt". Året efter blev han afskediget som præst af kongen. Denne fyring skete dog antageligvis ikke på baggrund af kirkebønnen i 1864, men derimod nogle rabiate udtalelser i 1865. Den 5. marts 1864 blev han valgt til Rigsrådets Folketing. Den 2. september 1865 rettede den omstridte præst under grundlovsforhandlingerne et voldsomt angreb på Bluhme-regeringen. Regeringen kunne ifølge Birkedal efter krigen i 1864 have givet kongen et af to råd: Deres Majestæt kan erklære: Jeg ved godt, at jeg ikke blev Danmarks konge, fordi folket

elskede mig, thi jeg var næsten ukendt af folket, men fordi mit valg kunne holde det danske monarki sammen. Nu er det bristet, og derfor nedlægger jeg min krone, f.eks. til fordel for Karl XV af Sverige-Norge, eller det kunne have tilraadet kongen at stille sig i spidsen for hæren og folket og kæmpe for gamle Danmarks ære, ret og uafhængighed. Men regeringen gav ikke nogen af disse råd, mente Birkedal, men rådede i stedet kongen til pjatteri. Tre uger senere afskedigede den danske monark den genstridige præst.

Den nationalliberale kritik i sommeren og efteråret 1864 centrerede sig om den omstændighed, at nu hvor helstaten synes bortfaldet, var prins Christians (9.) tronfølgerkandidatur til den danske trone (tronfølgeoven 1853) reelt uaktuel og unødvendig. Argumentationen lød da på, at kong Christian lige så godt i 1864 kunne frasige sig tronen, da hans adkomst til den var indgået under falske og nu ikke længere givne forudsætninger. Disse anskuelser blev fremført i den danske offentlighed af *Fædrelandets* redaktør Carl Ploug og af den moderat-nationalliberale avis *Dagbladet* (1851-1930), der blev grundlagt af embedsmanden, journalisten og den nationalliberale politiker som medlem af Folketinget 1861-80, Carl Steen Andersen Bille (1828-98), der indtil 1872 var dets redaktør.

”Ja, det var den trangeste tid i mit liv”

For broderparten af den danske offentlighed flød tronskiftet i 1863, krigen i 1864 og det medfølgende ydmygende nederlag sammen. Christian 9. blev udpeget som den ansvarlige for den førte politik, han så inderlig havde advaret politikerne mod at implementere. Kritikken kom som vist ikke blot som forventet fra nationalliberale kredse, men tillige gejstligheden og højrepolitikere, der var kongemagtens traditionelle støtter. For kongen forekom denne vurdering naturligvis urimelig og sårende, og de offentlige angreb tog han sig meget nær. Som gammel mindedes kong Christian tiden omkring Frederik 7.s død og disse dages ondskabsfulde og perfide avisartikler om ”Tyskerprinsen” fra Glücksborg. En dag sagde kongen ærligt med tårer i øjnene til sin adjutant: ”Ja, det var den trangeste tid i mit liv”. De ydmygelser, som kongen og hans familie havde gennemlevet i det første år som konge, forvandt Christian 9. eftersigende aldrig. Hans far havde oplevet svogeren Frederik 6.s tab af Norge i 1814, og nu timedes det ham selv at opleve tabet af hertugdømmerne et halvt århundrede senere. I krigsåret følte kongen sig svigtet af alle: af stormagterne, af sin regering og af sin befolkning. Han fandt, at de ledende danske politikere havde skaltet og valtet med deres kongeligt betroede ansvar ved med krigen i 1864 at bringe det næsten 1000 år gamle danske monarki på randen af afgrunden. Christian 9. holdt på, at politikerne i såvel regering som parlament var forpligtede til som ideal i det konstitutionelle monarki fra 1849 at

stræbe efter et samarbejde med kongemagten, der i kongens optik stadig havde en vigtig politisk rolle at spille. Denne forpligtelse var ifølge kongen blevet svigtet i forhold til Novemberforfatningen og det efterfølgende kaos.

Der blev på ny indgået en våbenhvile den 20. juli 1864. Ved freden i Wien den 30. oktober 1864 måtte Danmark afstå hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg til kongen af Preussen og kejseren af Østrig. Rigsrådets to kamre skulle ratificere fredstraktaten. Ved den lejlighed talte Vilhelm Birkedal lidenskabeligt imod fredsslutningen, som dog blev vedtaget med stort flertal af Rigsrådets to kamre i november: Folketinget 75 stemmer mod 21 (den 9.) og Landstinget 55 mod 4 (den 11.). Dermed var Det Danske Monarki reduceret med to femtedele af sit areal og en tredjedel af befolkningen, der efter 1864 talte 1, 7 mio. indbyggere på knap 39.000 kvadratkilometer.

De såkaldte kongerigske enklaver var områder, som geografisk var beliggende i hertugdømmet Slesvig, men som folkeretligt og administrativt siden Margrete 1.s tid (1387-96 (1412)) var dele af kongeriget Danmark. Enklaverne var Ribe, Ballum-Møgeltønderområdet samt Mandø, den sydlige del af Rømø, den vestlige del af Før, nordspidsen af Sild samt Amrum. Som erstatning for de afståede enklaver fik Danmark efter krigen i 1864 et område ved Ribe, Ærø samt otte sogne syd for Kolding (Skamlingsbanken bl.a.). Disse områder havde hørt til hertugdømmet, men blev nu grænsedraget til kongeriget. Eksemplet med de spredte kongerigske enklaver i Vestslesvig og på de nordfrisiske øer viste trods alt, at man endnu tog gamle, historiske rettigheder seriøst i et forandret Europa.

Inden for det første år af sin regeringstid måtte Christian 9. afgive to femtedele af sit rige. Han kom sig aldrig over dette tab. Når kongen siden rejste i hertugdømmerne i sin salonvogn, forlangte han konsekvent gardinerne trukket for.

Litteraturliste

Trykte kildeudgivelser:

Clausen, H. N.: *Optegnelser om mit Levned og min Tids Historie*, København: G. E. C. Gad 1877.

Hage, Hother og Carl Ploug (udg.): *Orla Lehmanns efterladte Skrifter*, 4 dele i 2 bd., København: Gyldendal 1872-74.

Jørgensen, Harald (udg.): *Fra fire kongers tid, Geheimeråd J. P. Traps Erindringer*, (bd. I-III), udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, København: G. E. C. Gad 1966-67.

Koppel, Elise et al. (udg.): *A. F. Kriegers Dagbøger 1848-1880*, (bd. 1-8 i 9 bd.), København: Gyldendal 1920-43.

Rørdam, C. H.: *Svundne Dage*, bd. 6: *Mine Referatdage hos Kong Christian IX*, København: Hagerup 1930.

Litteratur

Adriansen, Inge et al.: *Hertugerne af Slesvig og Holsten* – udstillingskatalog. Museum Sønderjylland, Sønderborg Slot og Schleswig-Holsteinische Landesbibliothek, Kiel 2008.

Allen, C. F.: *Haandbog i Fædrelandets Historie med stadigt henblik paa Folkets og Statens indre Udvikling*, København: Reitzel 1840.

Becher-Christensen, Henrik: *Skandinavisme drømme og politiske realiteter: Den politiske skandinavisme i Danmark 1830-1850*, Århus: Arusia – historiske skrifter 1981.

Begtrup, Holger: *Det danske Folks Historie i det nittende Aarhundrede*, bd. I-IV, København og Kristiania: Gyldendalske Boghandel. Nordisk Forlag 1909-14.

Bekker-Nielsen, Tønnes et al. (red.): *Gads Historieleksikon*, København: Gads Forlag 2007.

Bjøl, Erling (red.): *Politikens verdenshistorie*, Knut Mykland, bd. 14: *Frihedsrevolutionerne*, Matti Klinge, bd. 15: *Borgerskabets brydningstid*, Erling Bjøl et al., bd. 16: *Imperialismens tidsalder*, København: Politikens Forlag A/S 1985-86.

Bjørn, Claus: *Blot til pynt? Monarkiet i Danmark – i går, i dag og i morgen*, København: Fremad 2001.

Bramsen, Bo: *Huset Glücksborg. Europas svigerfader og hans efterslægt*, (bd. 1-2), København: Forum 2002.

Bregnsbo, Michael og Kurt Villads Jensen: *Det danske imperium: storhed og fald*, København: Aschehoug 2004.

Buk-Swienty, Tom: *Dommedag Als: 29. juni 1864: kampen for Danmarks eksistens*, Gyldendal 2010.

Busck, Steen og Henning Poulsen (red.): *Danmarks historie – i grundtræk*, Aarhus Universitetsforlag 2002.

Clausen, H. P. og Jørgen Paulsen: *Augustenborgerne. Slægt – Slotte – Skæbne*. Historisk Samfund for Als og Sundeved 1980.

Dehn-Nielsen, Henning (dansk redaktion): *Europas konge- og fyrstehuse* (dansk oversættelse af Jens Ramsing og Martin Hørdum) 2. udg., København: Aschehoug 2007.

Hauge, Mads Valdemar Egsgaard: ”Vejles omegnskommuner under Treårskrigen 1848-50”, *Vejlebogen 2012*, (udgivet af Byhistorisk Selskab for Vejle), s. 57-71.

Heiberg, Steffen (red.): *Danske dronninger i tusind år*, Gyldendal 2000.

Hein, Jørgen og Gerda Petri: *De Danske Kongers Kronologiske Samling. Amalienborg Christian VIII's Palæ* 1999.

Lauring, Palle: *Billeder af Danmarks historie: maleren, Danmarkshistorien og maleriet*, Lademann 1972.

Lerche, Anna og Marcus Mandal: *En kongelig familie – historien om Christian 9. og hans europæiske efterslægt*, Egmont Lademann A/S 2003.

Lindgren, Malin: *Europas svigerbørn – Den glücksborgske familiesaga fra Christian IX til Margrethe II*, København: Høst & Søn 1996.

Møller, Erik: *Helstatens Fald* (bd. I-II), bd. I: 1855-63, bd. II: 1864, København: Gad 1958.

Neergaard, Niels: *Under Junigrundloven: en Fremstilling af det danske Folks politiske Historie fra 1848 til 1866*, (bd. I-II), København 1892-1916.

Nielsen, Johannes: *Genrejsningshåb og undergangsangst: dansk forsvarspolitik mellem 1864 og 1870 og folkestyrets første forsvarsordning*, Odense Universitetsforlag 1979.

Nørr, Erik (udg.): *Breve mellem Otto Møller og Thomas Skat Rørdam*, bd. I: *Kapellanen og professorspiren 1854-1870*, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, Odense Universitetsforlag 1999.

Olden-Jørgensen, Sebastian: *Prinsessen og det hele kongerige – Christian IX og det glücksborgske kongehus*, København: Gads Forlag 2003.

Olsen, Olaf (red.): *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, Claus Bjørn, bd. 10: *Fra reaktion til grundlov*, Kristian Hvidt, bd. 11: *Det folkelige gennembruds mænd*, Niels Finn Christiansen, bd. 12: *Klassesamfundet organiseres*, Gyldendal 1990.

Scocozza, Benito: *Politikens bog om danske monarker*, København: Politikens Forlag 1997.

Wilkenschildt, Merete: *Kongeligt leksikon* (2. udg.), Lindhardt og Ringhof 2000.

Aviser

Fyns Tidende 8. december 1959.